תחקיר חזותי

בית הדואר המרכזי בירושלים

מורשת של פאר אימפריאלי בריטי

אבני מורשת

תחקיר וכתיבה
סיגל לנדסברג

עיצוב
זאב הררי

**בשנת 1930 אושרה תוכנית המתאר הבריטית לירושלים של האדריכל קליפורד הולידיי.
התוכנית התוותה לראשונה את תבנית מרכז העיר כרצועה מסחרית לאורך רחוב יפו, משער יפו ועד לכניסה המערבית לעיר.**

**בניין ג'נרלי,
שנות ה-40**

הבריטים היו הראשונים מאז ימי הצלבנים, לפני 800 שנים, שקבעו את ירושלים כבירת ארץ-ישראל. לראשונה הקימו הבריטים מנגנון מנהל עירוני מסודר שהופקד על פיתוח העיר, על אספקת המים ועל התברואה.

באותו עשור נבנו מספר בניינים ייצוגיים ברחוב יפו: בית הדואר המרכזי ברחוב יפו 23, בניין בנק אנגלו-פלשתינה, בניין ג'נרלי ובניין עיריית ירושלים ההיסטורי.
מבנים מוסדיים אלו, כמו מבנים מנדטוריים נוספים ברחבי העיר, לא איבדו את איכותם לאורך השנים, ומהווים עדות למורשת בנייה מרשימה של מבני ציבור מודרניים שהותיר בירושלים שלטון המנדט הבריטי.

בנין עיריית ירושלים ההיסטורי,
מקושט לרגל הכתרת המלך
ג'ורג' השישי, 1937

תחקיר חזותי
אין כמו שירת האבנים של ירושלים

בית הדואר המרכזי בירושלים, שנות ה-40

בית הדואר ביפו, 1949

משמאל: האדריכל סנט ברב הריסון

השלטון הבריטי ייחס חשיבות רבה לבית הדואר המרכזי ולקיומו של שירות דואר סדיר, סמל להתנהלות המאורגנת של הארץ שבשליטתו.
בשל חשיבותו של המבנה נמסרה עבודת התכנון לידיהם של האדריכל הממשלתי הבריטי ושל האדריכל הראשי של מחלקת העבודות הציבוריות בממשלת המנדט, אוסטין סנט ברב הריסון.

אלו תכננו שני בתי דואר בעלי מאפיינים דומים, אחד ברחוב יפו בירושלים והשני בשדרות ירושלים ביפו.

האדריכל הראשי תכנן מוסדות ציבור חשובים נוספים בירושלים ביניהם את ארמון הנציב העליון ואת מוזיאון רוקפלר.

ארמון הנציב העליון

מוזיאון רוקפלר, שנות ה-30

החברה הקבלנית שהקימה את בניין הדואר, "אלבינה, דוניה וקטינקא", הייתה שותפות ערבית-יהודית. בעל השליטה בחברה היה ערבי, ג'וזף פסקל אלבינה. החברה העסיקה כשש מאות איש - יהודים, נוצרים ומוסלמים, שלא פסקו מעבודתם המשותפת גם בימי המאורעות הקשים.

היא הטביעה את חותמה בירושלים יותר מכל חברת בנייה אחרת. לפני בניית בית הדואר המרכזי ניהלה החברה את מבצע הבנייה המורכב והיוקרתי של בניין ימק"א, שהסתיים ב-1933.

קטינקא וג'וזף אלבינה יושבים מימין, בחתימת החוזה לבניית בית ימק"א YMCA

טקס חנוכת בניין הדואר המרכזי בנוכחות הנציב העליון ומאות מוזמני שלטון המנדט בארץ התקיים ב-18 ביוני 1938. בתמונות שצילמו צלמי המושבה האמריקאית, נראה מנהל הדואר ממתין לאורחים בכניסה, ואלו מוזמנים לסייר באולמות המעוצבים, בין המתקנים המשוכללים ומרכזת הטלפון, ששידרו עוצמה טכנולוגית אימפריאלית.

המוזמנים מסיירים במבנה

משמאל: הנציב העליון, סר הרולד מקמייקל

מנהל הדואר ממתין
לאורחים בדלת הכניסה,
טקס פתיחת בניין
הדואר המרכזי, 1938

טקס הפתיחה, ברכות

קהל מוזמנים נכנס
לטקס הפתיחה, 1938

המוזמנים
במרכזת הטלפון

בניין הדואר הוא בנין מוסדי-פונקציונאלי שמעוצב בשפה הצורנית של הסגנון הבינלאומי בשילוב אלמנטים עיצוביים מסורתיים ומקומיים. המבנה הוא מלבני בעל אגף אמצעי ושני אגפי צד. במבנה משולבים אלמנטים האופייניים לבנייה הירושלמית, כמו שבע הקשתות בחזית הראשית, אשר שתי הקיצוניות בהן משמשות כדלתות כניסה.
חמש הקשתות האחרות משמשות כחלונות, ובעבר שמשו גם כאשנבים למכירת בולים.

שבע הקשתות בחזית

משמאל: שער הכניסה, שנות ה-40

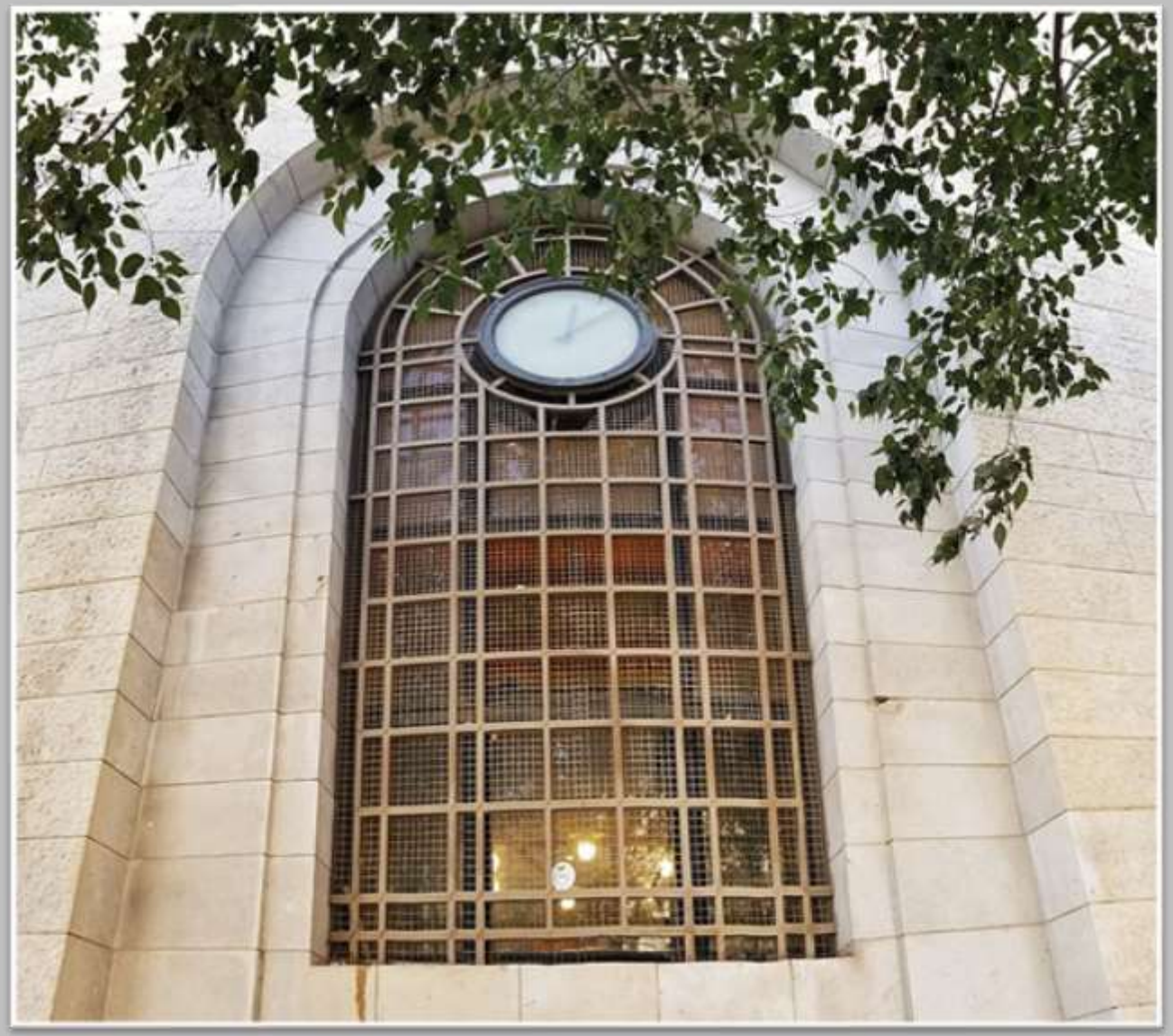

חלון מקושת שבבסיסו אשנב למכירת בולים

משמאל: השעון בחלון בית הדואר

קומת המסד האחורית של המבנה, הפונה לרחוב כורש, מחופה אבן בפסים שחורים ולבנים לסירוגין, רמז לאלמנט אדריכלי מהבנייה הממלוכית בירושלים, המכונה 'אבלק'.

האבנים השחורות הן בזלת שהובאה מרמת הגולן.

חזית אחורית עם פסים בשחור-לבן, ברחוב כורש

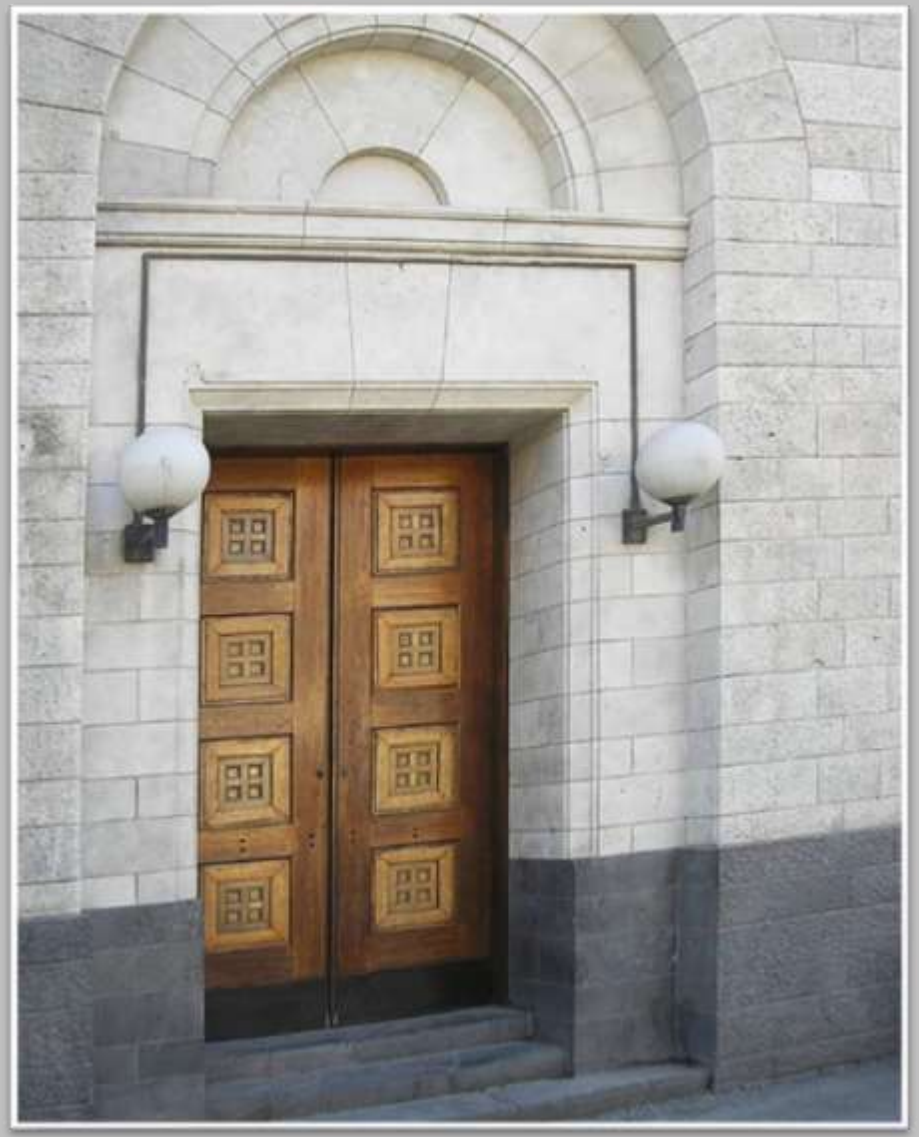

הכניסה הראשית מרחוב יפו עוברת דרך שער ייצוגי ודלתות עץ מגולפות ומובילה אל אולם הדואר המרכזי, שמציג פאר ממסדי קולוניאלי.
האולם הוא בעל חלל כפול, גבוה ומחופה כולו בשיש ירקרק שהובא מטורקיה.

שתי הקומות העליונות של המבנה שימשו את משרדי ההנהלה של הדואר הבריטי. המתכנן ניצל את הפרשי הגבהים בין רחוב יפו לרחוב כורש כך שברחוב כורש מצויה קומה נוספת למבנה (קומת מרתף) אשר שימשה את יחידות התפעול.
מרכזת הטלפון שכנה בעורף המבנה.

תחקיר חזותי
אין כמו שירת האבנים של ירושלים

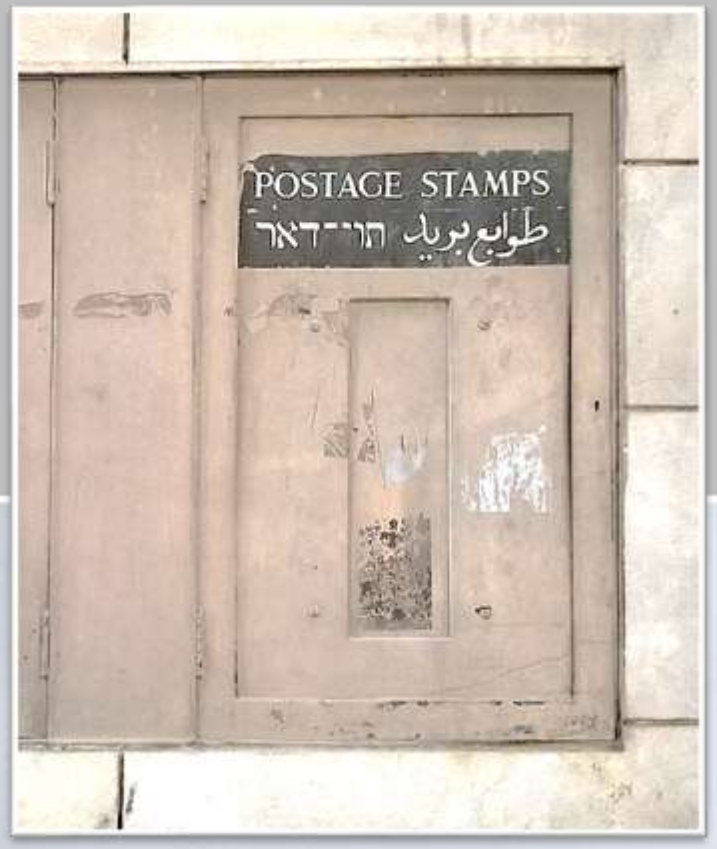

אשנבי מכירת
בולים

בית הדואר על בול
משנת 1954 בעיצובו
של אוטה וליש,
שהוצא לרגל תערוכת
הבולים הארצית

דלפקי השירות
בחלל המרכזי

הבריטים הביאו לארץ את הקשר הטלפוני לאחר כיבושה בסוף מלחמת העולם הראשונה. עד אז התקשורת המהירה, המוסדית, הפרטית והעסקית, התבססה על ה"טלגרמות" שחלפו ברשת הטלגרפית של הממשל העותמאני. שנתיים לאחר הכיבוש הבריטי, ב-1920, אוחדו שירותי הדואר, הטלגרף והטלפון תחת "מיניסטריון" אחד הכפוף לנציב העליון.

בבניין הדואר הוקמה מרכזת הטלפון האוטומטית הראשונה בירושלים, שפתחה עידן מהפכני של קשר בחיוג ישיר מקומי בין מינויי הטלפון בעיר. לפני כן היו המינויים תלויים בחסדן ובמצב רוחן של המרכזניות שחיברו ביניהם ידנית.

מרכזת טלפונים אוטומטית
בחלל פנימי בבית הדואר

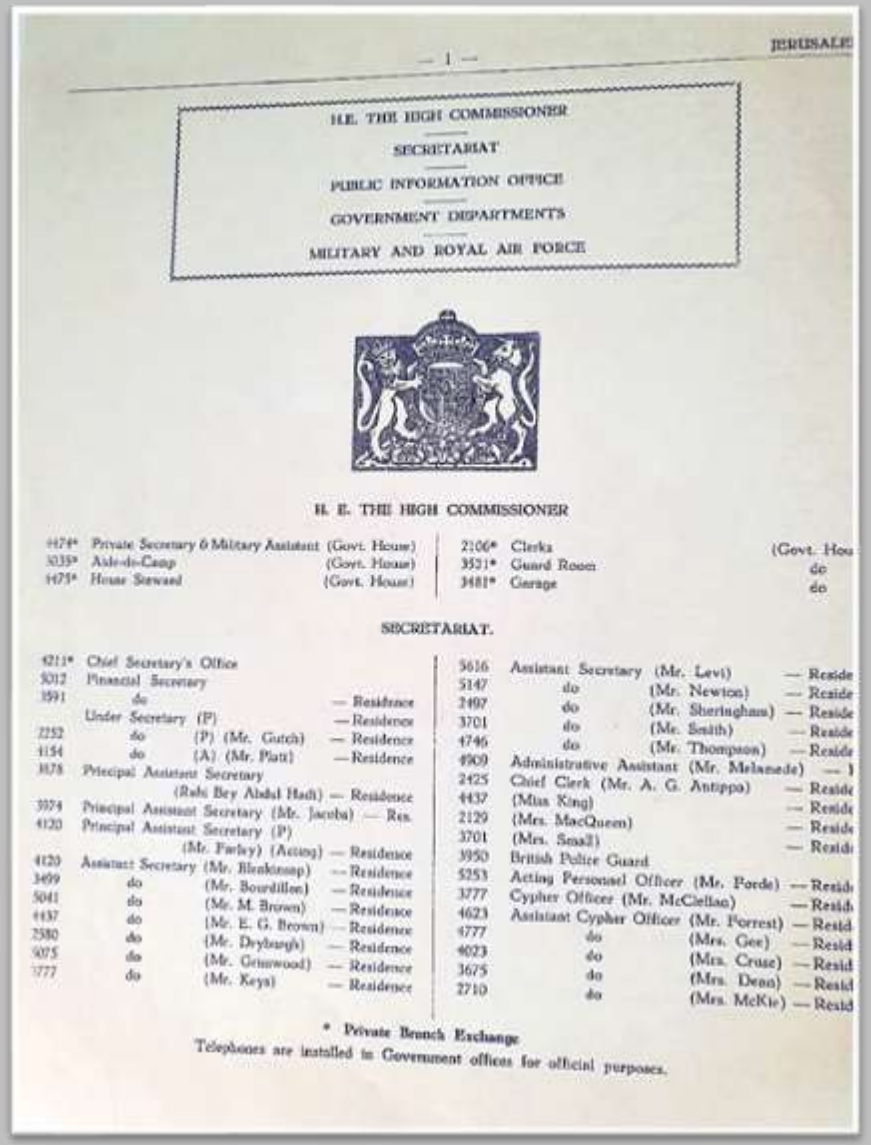

— 1 —

JERUSALE

H.E. THE HIGH COMMISSIONER

SECRETARIAT

PUBLIC INFORMATION OFFICE

GOVERNMENT DEPARTMENTS

MILITARY AND ROYAL AIR FORCE

H. E. THE HIGH COMMISSIONER

1174*	Private Secretary & Military Assistant	(Govt. House)	2106*	Clerks	(Govt. Hou
1035*	Aide-de-Camp	(Govt. House)	3531*	Guard Room	do
1475*	House Steward	(Govt. House)	3481*	Garage	do

SECRETARIAT.

4211*	Chief Secretary's Office		5616	Assistant Secretary (Mr. Levi)	— Reside
5012	Financial Secretary		5147	do (Mr. Newton)	— Reside
3591	do	— Residence	2497	do (Mr. Sheringham)	— Reside
	Under Secretary (P)	— Residence	3701	do (Mr. Smith)	— Reside
2252	do (P) (Mr. Gutch)	— Residence	4746	do (Mr. Thompson)	— Reside
4154	do (A) (Mr. Platt)	— Residence	4909	Administrative Assistant (Mr. Melanede)	— I
3078	Principal Assistant Secretary (Rabi Bey Abdul Hadi)	— Residence	2425	Chief Clerk (Mr. A. G. Antippa)	— Reside
3974	Principal Assistant Secretary (Mr. Jacoba)	— Res.	4437	(Miss King)	— Reside
4120	Principal Assistant Secretary (P) (Mr. Farley) (Acting)	— Residence	2129	(Mrs. MacQueen)	— Reside
4120	Assistant Secretary (Mr. Blenkinsop)	— Residence	3701	(Mrs. Small)	— Reside
3499	do (Mr. Bourdillon)	— Residence	3950	British Police Guard	
5041	do (Mr. M. Brown)	— Residence	5253	Acting Personnel Officer (Mr. Forde)	— Reside
4437	do (Mr. E. G. Brown)	— Residence	3777	Cypher Officer (Mr. McClellan)	— Reside
2580	do (Mr. Drybrugh)	— Residence	4623	Assistant Cypher Officer (Mr. Forrest)	— Reside
4075	do (Mr. Grimwood)	— Residence	4777	do (Mrs. Gee)	— Reside
1777	do (Mr. Keys)	— Residence	4023	do (Mrs. Cruse)	— Reside
			3675	do (Mrs. Dean)	— Reside
			2710	do (Mrs. McKie)	— Reside

* Private Branch Exchange

Telephones are installed in Government offices for official purposes.

ספר הטלפונים
המנדטורי, 1945

בזכות האוטומציה, הקשר הידני המסורתי הצטמצם לביצוע שיחות בין עירוניות ובינלאומיות בלבד, ונמשך כך שנים לאחר קום המדינה.

תחקיר חזותי אין כמו שירת האבנים של ירושלים

תשתית מרכזית זאת הייתה כר פורה לאיסוף ידיעות בעלות ערך מודיעיני. האזנות התבצעו על ידי הבולשת הבריטית ועל ידי הש"י (שירות הידיעות) של ההגנה ואולי גם ע"י גורמים נוספים.

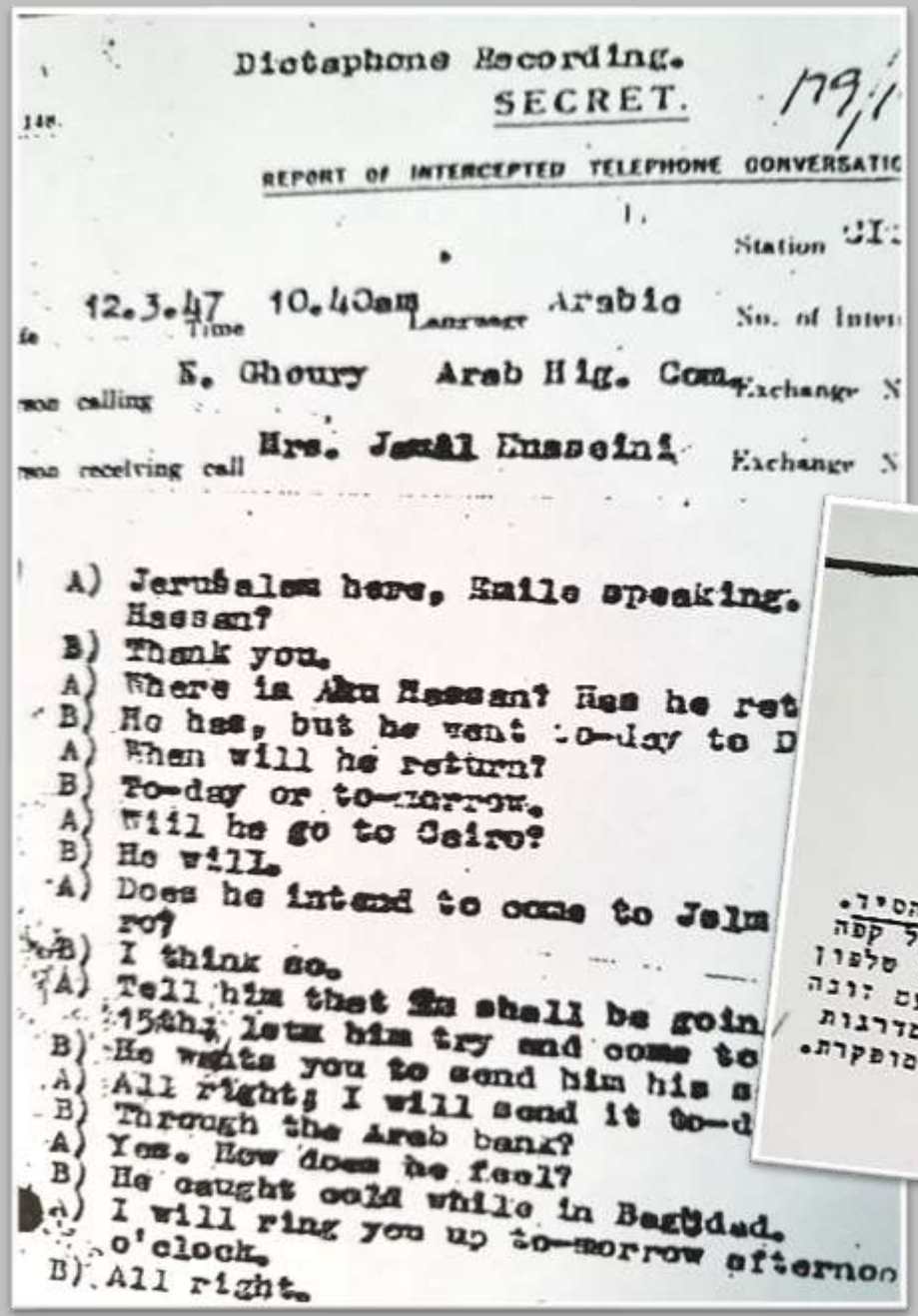

Dictaphone Recording.
SECRET.
179/1
REPORT OF INTERCEPTED TELEPHONE CONVERSATIO
Station CI
12.3.47 10.40am Arabic
Time Language
No. of Inter
E. Ghoury Arab Hig. Com.
Exchange N
Mrs. Jamal Husseini
Exchange N

A) Jerusalem here, Emile speaking. Hassan?
B) Thank you.
A) Where is Abu Hassan? Has he ret
B) He has, but he went to-day to D
A) When will he return?
B) To-day or to-morrow.
A) Will he go to Cairo?
B) He will.
A) Does he intend to come to Jalm ro?
B) I think so.
A) Tell him that he shall be goin 15th; let him try and come to
B) He wants you to send him his s
A) All right; I will send it to-d
B) Through the Arab bank?
A) Yes. How does he feel?
B) He caught cold while in Bagdad.
A) I will ring you up to-morrow afternoo o'clock.
B) All right.

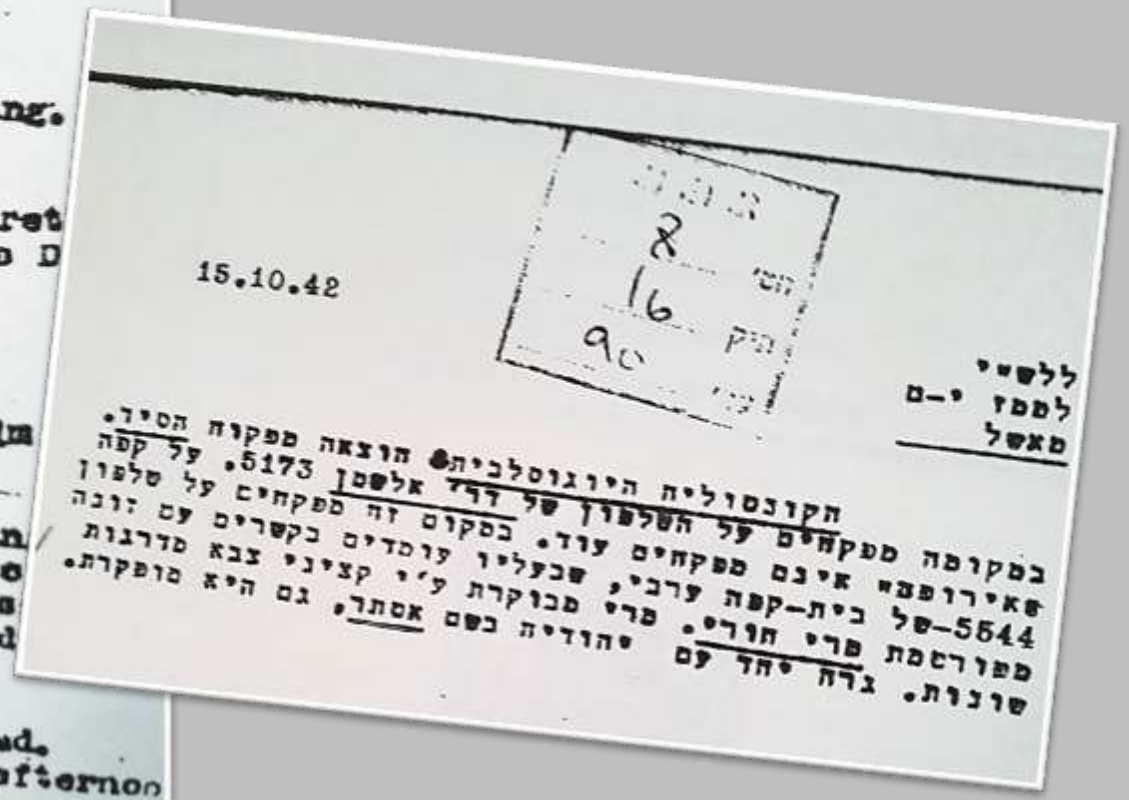

15.10.42

8
16
90

ללש"י
למס' י-ם
מאשל

הקונסוליה היוגוסלבית הוצאה מפקוח הסיד.
במקומה מפקחים על השלפון של דר' אלשמן 5173. על קפה
שאירופה" אינם מפקחים עוד. במקום זה מפקחים על שלפון
5544-של בית-קפה ערבי, שבעליו עומדים בקשרים עם זונה
מפורסמת מרי חורי. מרי מבוקרת ע"י קציני צבא מדרגות
שונות. גרה יחד עם יהודיה בשם אסתר, גם היא מופקרת.

תכתובת של שירות הידיעות של "ההגנה" בנוגע לפיקוח האזנה לטלפון

משמאל: דוח האזנה סודי של הבולשת הבריטית

השגשוג הכלכלי של מרכז העיר ירושלים בשנות ה-30 וה-40 נקטע ב-1947 בעקבות פעולותיהם של האצ"ל והלח"י נגד מוסדות השלטון הבריטי במרכז העיר ופיצוץ מלון המלך דוד.

הבריטים סגרו את החלק המזרחי של רחוב יפו ורחוב שלומציון המלכה והפכו אותו לאזור ביטחון C, שהוקף בגדרות ובמחסומים, 'בווינגרד' בלשון המקומיים (על שם שר החוץ הבריטי, ארנסט בווין).
בניין הדואר המרכזי נכלל באזור המוגן ולפיכך הוא נסגר זמנית לקהל, ושירותי הדואר לתושבים הועברו לבניין אחר.

ב-14 במאי 1948 נערך במגרש הרוסים מסדר העזיבה של הבריטים. בסופו עזבו את העיר לאחר שלושים שנות שלטון.

מיד עם צאת הבריטים מירושלים נתפס מגרש הרוסים ללא קרב על ידי כוחות ההגנה והאצ"ל, במסגרת מבצע "קלשון", קודם שהספיקו הכוחות הערביים לתפסו בעצמם. זאת בעקבות תיאום של מפקד העיר הבריטי עם כוחות ההגנה. המפקד הצבאי של העיר הודיע לקצין הקשר של ההגנה על פינוי חייליו וברך אותו.

תפישת אזור בווינגראד
1948

מעל שמונים שנותיו שימש בניין הדואר ברחוב יפו כבית הדואר, הטלגרף והטלפון של פלשתינה א"י ושל מדינת ישראל, והוא עדיין משמש ככזה אלא שבכמה מתפקידיו ההיסטוריים אין עוד צורך.

מיון דואר
בבית הדואר המרכזי
בירושלים

מיון מכתבים שייך להיסטוריה והמקצוע שנקרא בימי המנדט 'נערת טלפון', מסמן מזמן מקצוע אחר. כך שבמשך השנים השתנו חלק מהשימושים ובבניין פעלו משרד התקשורת, מרכזת ספרתית, חברת בזק ומוקד מודיעין 144.

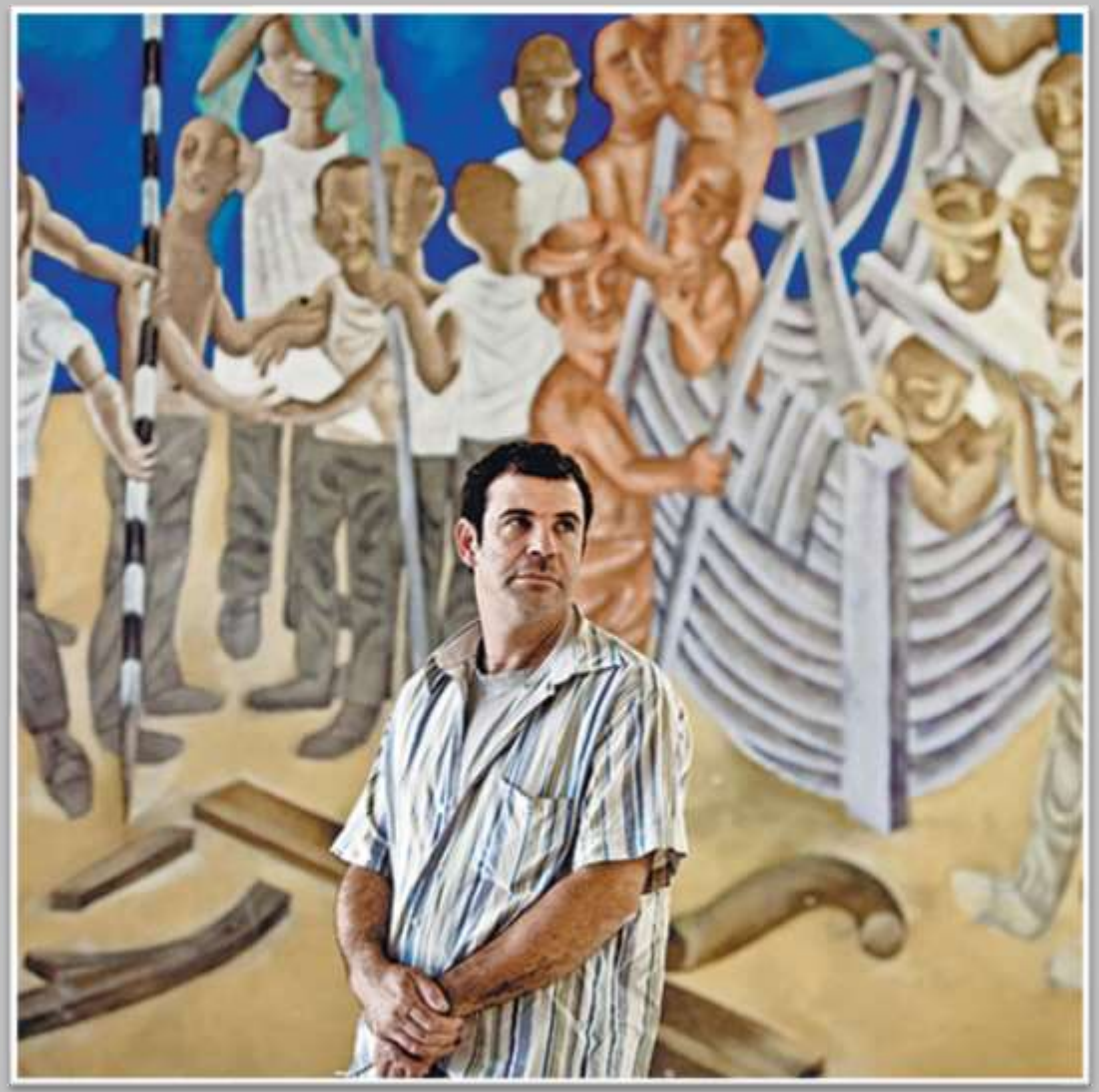

ב-1972, בעקבות יוזמה של שר הדואר שמעון פרס, עברו בתי הדואר המרכזיים בירושלים וביפו שיפוץ נרחב, הפורמייקה הוסרה והשיש התגלה מחדש.

פרס אף פנה לצייר אברהם אופק בבקשה לעטר את קירות בית הדואר בירושלים.
אופק יצר ציור אקריליק ענק, המעטר את האולם המרכזי של הבניין.

אין כמו שירת האבנים של ירושלים

אורכו של הציור 27 מטר והוא מציג את שיבת העם היהודי לארצו: מימין - תיאורי הגולה, במרכז - ירושלים של מעלה ומשמאל - תקומת העם בארץ ישראל.

בשנת 1983 הוכרז בית הדואר המרכזי כאתר לשימור וגם שופץ. הבניין נחשב לאחד מ-110 המונומנטים לשימור מחמיר בעיר. המשמעות היא, כי נאסר כל שינוי במראה הבניין. למרות זאת, דיווח ניר חסון בעיתון 'הארץ' בתחילת 2016 על כך שנפרצו פתחים במבנה על-ידי יזם פרטי, תוך פגיעה בחזית המקורית שלו, ולאחר שלחצים הופעלו על ועדת השימור של העירייה.

תביעה, שהוגשה לבית משפט על-ידי עמותת האדריכלים ונציגי ציבור מהמועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, החזירה את המצב לקדמותו.

ב-2015 הוסבה הקומה העליונה של הבניין לאכסניה למטיילים ולתרמילאים, הפועלת במקום בניהול פרטי תחת השם The Post.

הוסטל בית הדואר

תחקיר חזותי | אין כמו שירת האבנים של ירושלים

מקורות:

- ירושלים תקופות וסגנונות, דוד קרויאנקר, 1996
- המשולש הירושלמי ביוגרפיה אורבנית, דוד קרויאנקר, 2005
- יורדים העירה מרכז העיר ירושלים, היסטוריה תמונת מצב ותכנית התחדשות, עורכים: אמנון רמון, אביאל ילינק, אסף ויטמן, 2011
- הירושלמים, מסע בספר הטלפונים המנדטורי, משה חננאל, 2007
- בית הדואר המרכזי, המכלול
- בניין הדואר המרכזי וציורי הקיר של אברהם אופק, אתר המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל
- סיבוב בבית הדואר המנדטורי ביפו, מיכאל יעקבסון, הבלוג חלון אחורי, ארכיטקטורה ואידיאולוגיה בדיסנילנד מקומי, 2018
- מי אחראי לפתחים גדולים שנפערו בבניין לשימור בירושלים? ניר חסון, הארץ, 2016
- ALL ABOUT JERUSALEM (אתר רשת), בית הדואר המרכזי
- שמונים שנה ל'סמרטפון' של ימי המנדט, צבי לביא, YNET כלכלה, 2016

תצלומים:

- אוסף מטסון ספרית הקונגרס; פיקיויקי-מאגר תמונות שיתופי; ישראל הנגלית לעין-ארכיון יד בן צבי; לע"מ; ארכיון קק"ל; אשרה דיין; מיכל פאתל (אברהם אופק)

אנו מכבדים את זכויותיהם של בעלי זכויות יוצרים ומשקיעים מאמצים באיתור בעלי זכויות יוצרים לצורך שימוש בחומרים המופיעים באתר. השימוש נעשה על פי סעיף 27א לחוק זכויות יוצרים תשס"ח-2007, ואם לדעתכם נפגעה זכותכם כבעלים של זכויות יוצרים בחומר המופיע באתר זה, הנכם רשאים לפנות באמצעות דואר אלקטרוני לכתובת: info@hamoreshet.org.il בבקשה לחדול מעשיית השימוש ביצירה, וציינו שם מלא ומספר טלפון, וצרפו צילום מסך וקישור לדף הרלוונטי באתר.

יוצרי הסדרה: מתנדבי קבוצת אבני מורשת, 2021

הפקה: קבוצת אבני מורשת – תקשורת לנכסי מורשת מוחשית

תחקיר וכתיבה: סיגל לנדסברג

עיצוב: זאב הררי

אבני מורשת